

بسم الله الرحمن الرحيم^۱

در آغاز مباحث اصل اشتغال عرض کرده بودیم که در مبحث اصل اشتغال در سه مرحله باید بحث کنیم. مرحله اول یقین به تکلیف و شک در مکلف به و دوران امر بین متباینین بود که مباحث و تنبیهات آن گذشت. مرحله دوم و سوم در دوران امر بین اقل و اکثر است یا استقلالی و یا ارتباطی برای توضیح محل نزاع چند نکته را باید اشاره کنیم و بعد وارد مرحله دوم و سوم شویم.

نکته اول: در مجاری اصول عملی فراوان این مطلب به این صورت عنوان می‌شود که انسان یا عالم به تکلیف است یا شک و جاهل است. اگر شک بود مورد یا حالت سابقه دارد یا ندارد اگر حالت سابقه نداشت برائت جاری است. اگر حالت سابقه داشت استصحاب جاری است. اگر عالم به تکلیف است گاهی عالم به مکلف به هم است دیگر هیچ تردید ندارد علم دارد نماز واجبی دارد امروز و آن نماز واجبش هم جمعه است نه ظهر، علم به تکلیف و علم به مکلف به، این مباحث قطع است که در مباحث قطع آثارش بحث می‌شود. گاهی علم به تکلیف است و شک و تردد در مکلف به است، در این صورت گاهی احتیاط ممکن نیست می‌شود دوران امر بین محذورین و اصل تخییر جاری است و گاهی یقین به تکلیف شک در مکلف به احتیاط ممکن است مورد اصل اشتغال است. این یک نگاه که اینگونه تقسیم می‌کنند.

همین محققین که این تعبیر را دارند همینان در بحث اصل اشتغال در تبیین مسأله می‌گویند اگر یقین به تکلیف داشتی و شک در مکلف به احتیاط هم ممکن بود سه قسم تصویر می‌شود گاهی دوران امر بین متباینین است احتیاط واجب است و گاهی اقل و اکثر استقلالی است نسبت به اکثر برائت جاری است و گاهی اقل و اکثر ارتباطی است اختلاف است بعضی می‌گویند نسبت به اکثر احتیاط کنید و بعضی می‌گویند برائت جاری کنید. ممکن است به ذهن بیاید که این یک تناقض است، در وقتی مجرای اصول عملی را می‌گویند، می‌گویند اگر یقین به تکلیف داشتی و شک در مکلف به داشتی و احتیاط ممکن بود مجرا اصل اشتغال است. در اصل اشتغال وقتی می‌خواهند توضیح بدهند، می‌گویند اگر یقین به تکلیف داشتی و شک در مکلف به داشتی، احتیاط هم ممکن بود سه قسم تصویر می‌شود در یک قسمش احتیاط واجب است و در یک قسمش برائت جاری است و در یک قسمش اختلاف است، این تناقض نیست این را محفوظ بدارید در نکته سوم جواب می‌دهیم که تناقض نیست و یک نگاه خاصی است.

نکته دوم: تفاوت بین این سه قسم (متباینین، اقل و اکثر ارتباطی و اقل و اکثر استقلالی) چیست؟

توضیح مطلب: گاهی دو طرف شک و دوران، قابل اجتماع در وجود واحد نیستند و نمی‌شود اطراف شک را در یک امتثال جمع کرد. اینجا به آن می‌گوییم دوران امر بین متباینین، زید یقین دارد روز جمعه یا نماز ظهر واجب است و یا نماز جمعه، اگر بخواهد احتیاط کند و علم اجمالی او منجز باشد با آوردن یک طرف احتیاط محقق نمی‌شود یکبار باید نماز ظهر بخواند و یکبار نماز جمعه تا احتیاط محقق شود. اینجا می‌گوییم دوران امر بین متباینین که امتثال یکی از اطراف شک فائده ندارد همه‌اش را باید بیاورد.

اما گاهی یقین به تکلیف شک در مکلف به داریم دو طرف شک در وجود واحد قابل اجتماع هستند اگر کسی بخواهد احتیاط کند همان عنوان اکثر را بیاورد جمع بین هر دو عنوان کرده است. اگر شک ما به صورتی است که با وجود واحد، هر دو عنوان قابل اجتماع هستند به آن می‌گوییم اقل و اکثر. دو مثال:

مثال اول: زید اجمالاً می‌داند یا نماز نه جزئی بر او واجب است بدون سوره و یا نماز ده جزئی با سوره، شک در مانعیت هم ندارد که در یکی از نکات آن را توضیح می‌دهیم. اینجا احتیاط لازم نیست یکبار نماز بدون سوره بخواند و یکبار نماز با سوره بخواند و هر دو طرف را تکرار کند، همین قدر عنوان اکثر را بیاورد احتیاط محقق شده و وظیفه‌اش انجام شده است. بنابراین هر جا که شک به صورتی است که در وجود واحد هر دو عنوان جمع می‌شود می‌گوییم اقل و اکثر.

اقل و اکثر هم به دو قسم تقسیم می‌شود اقل و اکثر استقلالی و اقل و اکثر ارتباطی، اقل و اکثر استقلالی در جایی است که اگر فرض کنیم واقعا اکثر واجب باشد وظیفه من باشد، اتیان اقل به تنهائی اثر دارد و به اندازه خودش غرض مولا را برآورده می‌کند به همان اندازه وظیفه سقاط می‌شود.

مثال دوم: زید نمی‌داند پنج نماز از او قضا شده است یا ده نماز قضا شده است؟ فرض کنید در واقع ده نماز قضا شده باشد، زید اگر پنج نماز بخواند به همان اندازه غرض مولا اتیان شده و به همان اندازه وظیفه ساقط شده است به این می‌گوییم اقل و اکثر استقلالی. یعنی بر اقل به تنهائی غرض مترتب است هر چند در واقع اکثر واجب است. همان اندازه‌ای که انجام بدهد مسقط غرض مولا است.

گاهی اقل و اکثر ارتباطی است، اقل و اکثر ارتباطی این است که غرض واحد است و این غرض هم منحل نمی‌شود و اگر در واقع اکثر واجب باشد مکلف اقل را امتثال کند هیچ فائده ندارد، گویا هیچ کار نکرده است. به این می‌گوییم اقل و اکثر ارتباطی، در غرض مرتبط با یکدیگرند.

مثال: شک دارد آیا نماز با سوره واجب است یا نماز بدون سوره؟ در واقع نماز با سوره واجب است، این نماز بدون سوره بخواند فائده ندارد گویا هیچ کاری نکرده است بر خلاف اقل و اکثر استقلالی، بنابراین روشن شد اقل و اکثر استقلالی چیست و اقل و اکثر ارتباطی چیست؟

نکته سوم: ما در بحث دوران امر بین متباینین گفتیم به حکم برهان نقلی و عقلی هر جا یقین به تکلیف بود یعنی علم اجمالی منجز داشتیم و شک در مکلف به بود با شرائط خودش که اطراف شبهه قلیله باشد با همان مباحثی که داشتیم، لامحاله اصل اشتغال جاری است و احتیاط واجب است این شک و شبهه ندارد، ولی در مباحث اقل و اکثر ما بحث کبروی نداریم اصلا همه بحث ما صغروی است، یعنی چه؟ به این معنا که در اقل و اکثر استقلالی که در بادی امر تصور می‌شود یقین به تکلیف و شک در مکلف به است وقتی توضیح خواهیم داد روشن می‌شود اینجا از مصادیق شک در مکلف به نیست، یقین به یک تکلیف دارید و شک در تکلیف دیگر، یعنی گویا علم تفصیلی دارد ده نماز از او قضا شده است نسبت به پنج مورد دیگر شک بدوی دارد، آیا پنج نماز دیگر هم از او قضا شده یا نه؟ لذا می‌گویند اینجا شک در مکلف به نیست. اصلا علم اجمالی باقی نمی‌ماند یک علم تفصیلی داریم و یک شک بدوی لذا مجرا برائت می‌شود. پس در اقل و اکثر استقلالی همه بحث این است آیا موضوعا یقین به تکلیف و شک در مکلف به است تا بگوییم احتیاط واجب است یا نه یقین به تکلیف اقل و شک در تکلیف اکثر است تا بعد بگوییم نسبت به تکلیف اکثر برائت جاری است؟

در اقل و اکثر ارتباطی هم همه بحث همین است که آیا در اقل و اکثر ارتباطی یقین به تکلیف اقل است و شک در تکلیف اکثر است؟ تا اینجا هم بگوییم برائت جاری است یا نه در اقل و اکثر ارتباطی یقین به تکلیف و شک در مکلف به است چون اینها با هم مرتبط هستند نمی‌دانیم تکلیف به نماز نه جزئی یا ده جزئی تعلق گرفته است؟ لذا شک در مکلف به است و باید احتیاط کرد.

پس در اقل و اکثر اگر آقایان در مجرای اصول عملی می‌گویند یقین به تکلیف و شک در مکلف به باید احتیاط کنیم حرف درستی است. در بحث اقل و اکثر همه دعوا صغروی است آیا اقل و اکثر استقلالی و ارتباطی واقعا یقین به تکلیف شک در مکلف به است تا باید احتیاط کنیم یا نه یقین به تکلیف اقل و شک در تکلیف اکثر است تا اصل برائت جاری کنیم؟

نکته چهارم: احکام اقل و اکثر ارتباط دارد با دو مطلب و دو پیش فرضی که ما در گذشته هر دو پیش فرض را خوانده‌ایم که خواهد آمد.